

ISSN 2181-7138

МУАЛЛИМ ХЭМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМСЕНДИРИҮ



Илимий-методикалық журнал

2023

1-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

Нөкис

Шөлкемлестіріушілер:

*Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ

Нағмет АЙЫМБЕТОВ

Байрамбай ОТЕМУРАТОВ

Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ

Алишер АЛЛАМУРАТОВ

Дилшодхўжа АЙТБАЕВ

Тўлқин АЛЛАЁРОВ

Умида БАҲАДИРОВА

Фархад БАБАШЕВ

Асқар ДЖУМАШЕВ

Гўлнара ЖУМАШЕВА

Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ

Умида ИБРАГИМОВА

Меруерт ПАЗЫЛОВА

Асқарбай НИЯЗОВ

Сабит НУРЖАНОВ

Уролбой МИРСАНОВ

Бахтиёр РАХИМОВ

Арзы ПАЗЫЛОВ

Барлықбай ПРЕНОВ

Қахқор ТУРСУНОВ

Тажибай УТЕБАЕВ

Амангелди КАМАЛОВ

Ризамат ШОДИЕВ

Зафар ЧОРШАНБИЕВ

Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ

Гулрухсор ЭРГАСHEBA



МАЗМУНЫ

ТИЛ ХЭМ ЭДЕБИЯТ

Курганов А. М. Инглиз ва ўзбек тиллари ҳарбий терминларининг лингвомаданий бирликларда ифодаланиши	6
Маллаева О. М. Умумий ўрта таълим мактаб инглиз тили ўқитувчиларининг индивидуал касбий ривожланиш траекторияси масалалари	18
Рузметова Н. В. Роль и значение английского языка в профессиональной ориентации будущих правоведов	24

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Bazarbaeva M. A. Baslawish klaslarda oqiw-tarbiyalıq jumislar processinde informacion-kommunikaciya texnologiyalarinan paydalanıw	32
Xadhibekov C. H. Таълим кластери субъектлари интеграциясини лойиҳалаш механизми	37
Убайдова В. Э. Ўзбекистонда экспортбоп энгил саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда Нақшбандия таълимотини қўллашда суҳбат методидан фойдаланиш	41
Xadhibekov C. H. Педагогик тажриба-синов ишларининг сифат ва самарадорлиги	47
Qurbonova Z. M. Talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi tizimini takomillashtirishda mahmud az-zamaxshariy ta'limotidan foydalanish	51
Turgunova A. T. Avlodlararo munosabatlar tizimida gerontopedagogika	59
Salieva P. A. Malaka oshirish tizimida boshlangıch sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda rivojlantiruvchi ta'lim o'rni	67
Jumanov A. A. Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash holati va muammolari	72
Ergashev B. B., Mirsaidov I. T. Professional ta'lim muassasasi o'quvchilarining axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari	77
Файзуллаев Р. Х., Сайфиёва Ю. Ў. Олий таълим муассасалари талабалари фанлардан мустақил билим олиш, фикрлаш, кўникма ва малакаларини шакллантириш	85
Чориев Р., Баратов М. Касб таълими мутахассисларини дуал тизими асосида касбий фаолиятга тайёрлаш	91
Эргашева Г. Р. Мутахассиснинг касбий мослашишига таъсир кўрсатувчи омиллар	97
Ходжанов А. Р. Талабаларни тарбиялашда педагогик фаолиятга куйиладиган замонавий талаблар	102
Ярова С. Б. Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини такомиллаштиришнинг назарий асослари	111
Очилов А. Х. Таълим инновацияси	118
Болиев У. И. Олий ўқув юртида талабаларни мусиқа таълими воситасида маънавий-ахлоқий тарбиялашга қўйиладиган талаблар	122
Shodiyev H. R. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida geografiya fanini raqamli texnologiyalardan foydalanib o'qitishda xorijiy tajribalardan foydalanish	126
Элмурзаева Н. Х. Интеграциялашган таълимнинг асосий вазифаси	132
Ahadov M. Sh. Kimyoda ekstern ta'limni joriy etish metodikasi	136
Samiyeva Sh. X. Oliy ta'lim tizimida kreativ yondashuv asosida tadqiqotchilarning fikrlash tipologiyasini rivojlantirish	143
Fayzullaev R. X. Inklusiv ta'lim maqsad va vazifalarini oshirishda resurs pedagogning o'rni va roli	154
Muqimova D. I. Ta'lim jarayonidagi pedagogik ixtiloflar, ularning sabablari va bartaraf etish choralari	160
Исмаилова З. К. Бўлажак профессионал таълим ўқитувчиларининг мобиллилик қобилиятини ривожлантириш	168



OLIV TA'LIM TIZIMIDA KREATIV YONDASHUV ASOSIDA TADQIQOTCHILARNING FIKRLASH TIPOLOGIYASINI RIVOJLANTIRISH

Samiyeva Sh. X.

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

BuxDU "Pedagogika" kafedrası dotsenti

Tayanch so'zlar: kreativ fikrlash, individual yondashuv, shaxsning tafakkuri, individual yondashuv, ijodiy ta'lim.

Ключевые слова: творческое мышление, индивидуальный подход, индивидуальное мышление, индивидуальный подход, творческое образование.

Key words: creative thinking, individual approach, individual thinking, individual approach, creative education.

Kirish. Zamonaviy yigirma birinchi asr pedagogika fani va amaliyotida sezilarli o'zgarishlarni amalga oshirmoqda. Tarbiyaviy qadriyatlar XXI-asr insonparvarlik g'oyalriga, shaxsga yo'naltirilgan va individual yondashuvga, o'zini o'zi rivojlantirish va shaxsni ochib berishga, ijodiy ta'lim texnologiyalariga qaratilgan.

O'qituvchi qanchalik nostandart usullar va texnologiyalardan foydalansa, uning darslari qanchalik qiziqarli bo'lsa, shunchalik ko'p talabalar keyingi hayotlarida nostandart vazifalarni hal qilishga tayyor. O'qituvchi o'qitishning an'anaviy uslub va texnologiyalarini mukammal bilishi, ularni o'quv jarayonida puxtalik bilan shakllantira olishi, shu bilan birga o'quvchilarning ijodiy va innovatsion bilim olish ufqlarini ochishi zarurligini ta'kidlaymiz. O'qituvchining faoliyatida katta ahamiyatga ega bo'lgan muhim xususiyatlaridan biri bu fikrlashdir.

So'nggi yillarda ta'lim paradigmasining shaxsning ijodkorligi va o'zini o'zi rivojlanishiga e'tibor qaratilishi ta'lim jarayonining asosiy maqsadini belgilab beradi, ya'ni shaxsda ijodkorni uyg'otish, o'ziga xos ijodiy salohiyatni rivojlantirish va yanada takomillashtirish zaruriyatini uyg'otadi.

Samarali ta'lim tizimi kasbiy muammolarni hal qilishda mustaqil ijodiy izlashga qodir kreativ shaxsni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Biroq, agar shaxsning ijodiy fazilatlarini o'rganish masalalari 20-asr o'rtalaridan boshlab



mahalliy va xorijiy psixologiyaning ko'plab vakillarining qarashlari maydonida bo'lsa (J. Gilford, P. Torrens, R. Sternberg, Ya. A. Ponomarev, V. N. Drujinin, A. G. Vinogradov, N. V. Kipiani, P. S. Altshuller va boshqalar), ijodkorlikning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida ijodiy mustaqillikni shakllantirish muammosi mutlaqo yangi (D.B. Bogoyavlenskaya, N.F. Vishnyakova) hisoblanadi[1].

Innovatsion pedagogik faoliyat, kreativ yondashuvlar asosida ta'lim jarayonini tashkil etish, noan'anaviy dars jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullarini mantiqiy-g'oyaviy jihatdan izohlash borasida: V.P.Bespalko, N.F.Talzina, S.K.Islamgulova, T.N.Ballo, L.V.Zankov, T.Y.Galperin, V.N.Davidov, G.K.Selevko, P.Mitchel, V.V.Yudin, V.A.Slastenin, B.L.Farberlin, I.P.Volkov, M.V.Klarin, U.N.Nishonaliyev, N.Saidaxmedov, A.T.G'ofurov, O'.Tolipov, J.Tolipova, H.T.Omonov, M.Usmonboyevalar tomonidan chop etilgan risola, monografiya va o'quv–metodik qo'llanma va bir qator ilmiy-uslubiy maqolalarida turlicha yondoshuvlar mavjud.

Fikrlash - bu bilim, sezgi, odatlar, ko'nikmalar va muayyan vaziyatda shaxsning xulq-atvorini aniqlash asosida insonning ongida voqelikni aks ettirishning faol jarayonidir.

Fikrlash shaxsning hayot faoliyati jarayonida tajriba to'planganda, ta'lim olganda, kasbiy faoliyatda shakllanadi, o'zgaradi va rivojlanadi. Bu ma'lum darajada shaxsning individual xususiyatlariga bog'liq, ammo u ta'lim jarayonlari, irodaviy harakatlar, maxsus tayyorgarlik, tanqidiy vaziyatlar ta'sirida juda keng doirada o'zgarishi mumkin.

Fikrlash nafaqat bilimlar ombori, balki inson uchun yanada murakkab xususiyatdir. Fikrlash xususiyatlariga ko'ra oliy ta'lim muassasalarida jamoa tuziladi. Agar ularning fikrlash xususiyatlarining ma'lum birlashuvi bo'lsa, odamlar uchun ishlash osonroq bo'ladi. Shaxs tafakkur turi aniq bo'lsa, agar u boshqa xodimlarning fikrlashining tipologik xususiyatlari bilan to'ldirilsa, xodimlar uni yaxshiroq tushunishadi.

Ammo individual fikrlashni rivojlantirish va jamoani shakllantirishda fikrlash xususiyatlarini hisobga olish uchun tafakkurning qaysi turlari mavjudligini bilish kerak.

Shaxsning tafakkuri xilma-xil bo'lib, uning tafakkurida shaxsiyati va individualligining asosiy xususiyati namoyon bo'ladi. Biroq, har qanday xilma-xillikni ma'lum bir tarzda tasniflash mumkin va bunday tasnif nafaqat uni soddalashtirishga, balki fikrlash turlari haqidagi bilimlarni amalda yanada muvaffaqiyatli ishlatishga imkon beradi.

Tafakkur tipologiyasining cheksiz xilma-xilligi va turli xil shaxsiyatlarning mavjudligini inkor etmaydi. Bu inson faoliyatida eng muhim rol o'ynaydigan uning ushbu cheksizlikdagi faoliyati muvaffaqiyatini aniqlashga imkon beradi. Har qanday bilim shu asosda shakllanadi.

Fikrlash turlarini mezonlarga ko'ra ajratish mumkin va aynan tipologik tahlil mezonidagi farq shaxsning fikrlash xususiyatlarining boyligini aniqlashga imkon beradi.

Fikrlash dinamikasi mezoniga ko'ra, uning turlarini ajratish mumkin:

- **dogmatik**, har qanday g'oyani dolzarbligini baholamasdan, g'oyani o'zgartirish kontseptsianing tizimni shakllantiruvchi asosiy omilidir, asl g'oyaga aniq, tanqidiy ravishda yuqori baho berish hisoblanadi.
- **stereotipli**, boshqacha qilib aytganda, obrazli; qabul qilingan qarorlarda fikr yuritishga moyil bo'lgan odamlar, ushbu qarorlardan uzoqlashishdan va noaniqlik zonasiga tushib qolishdan qo'rqib, o'zlarining baholashlarining mos yozuvlar nuqtalarini yo'qotish uchun odatiy holdir;
- **moslashuvchan**, ya'ni ilm-fan rivojiga, samarali faoliyatning amaliy ehtiyojlariga mos ravishda o'zgarishga qodir.

Fikrlash turi ko'pincha ijobiy hodisa sifatida qaraladi, ammo, bu aslida, sifat ham ijobiy, ham salbiy kabi bo'lishi mumkin. Hammasi fikrlash xususiyatini qanday namoyon etishiga bog'liq.

Fikrlash tipologiyasining mezonlaridan biri **individuallik me'zoni** bo'lishi mumkin. Bu erda biz individual fikrlashni, ya'ni shaxsiyat xususiyatlari, individualligi va eksentrikligi eng aniq va ba'zan keskin namoyon bo'ladigan fikrni ajratib ko'rsatishimiz mumkin. Ushbu sifat ko'pincha fanda ijobiy rol o'ynaydi[3].

Shaxsiy fikrlash rivojlangan mas'uliyat hissi bilan birlashsa va kreativ muammolarni hal etishga yo'naltirilsa, shaxs faoliyatida ijobiy rol o'ynashi ham mumkin. Afsuski, bu har doim ham shunday emas, ba'zan fikrlashni individuallashtirish kuchni o'zini o'zi tasdiqlash, ongni manipulyatsiya qilish sohasida ishlatiladi. Ushbu mezonga ko'ra, fikrlashning **moyillik** kabi turini ajratish mumkin. Bu har qanday baholash tendentsiyasi, yondashuvlar, variantlarni tanlash bilan cheklangan fikrlashdir. Ushbu tendentsiyalar tajriba yoki hukmron mafkuraning natijasi bo'lishi mumkin. Ular, shuningdek, deformatsiyalangan bilim tizimining natijasi bo'lishi mumkin.

Fikrlashning har bir turi ma'lum bir metodologiyaga asoslangan bo'lib, u ataylab tanlangan yoki ongsiz ravishda to'plangan tajribaning ifodasi sifatida shakllantirilgan. Ba'zan u tajribaning ijobiy va salbiy tarkibiy qismlarini o'z



ichiga oladi. Ikkalasi ham har doim tajribaga xosdir, shuning uchun uni tuzatish va bilim bilan to'ldirish kerak.

Fikrlashning **aspekt turi** muammoning ba'zi bir asosiy tomonlarini izlash bilan tavsiflanadi, bu esa boshqa barcha jihatlariga eng kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu turdagi fikrlash, muammo etarlicha murakkab bo'lganida va umuman, uni hal qilish juda qiyin bo'lganida yoki muammoning barcha jihatlarini kompleksda hal qilishga hojat qolmaganda o'zini eng aniq namoyon qiladi.

Ammo fikrlashning ushbu turi ham ma'lum kamchiliklarga ega, ulardan asosiysi bu muammoni bir tomonlama qabul qilish, uning turli jihatlarini o'zaro bog'liqligini hisobga olmaslikdir. Muammoning buzilgan, deformatsiyalangan ko'rinishi bilan xavfli bo'lib, unda bir tomon ta'kidlanib, ikkinchisi tahlil qilinadi. Shuning uchun ham bugungi kunda fikrlashning eng samarali turi **tizimli fikrlashdir**.

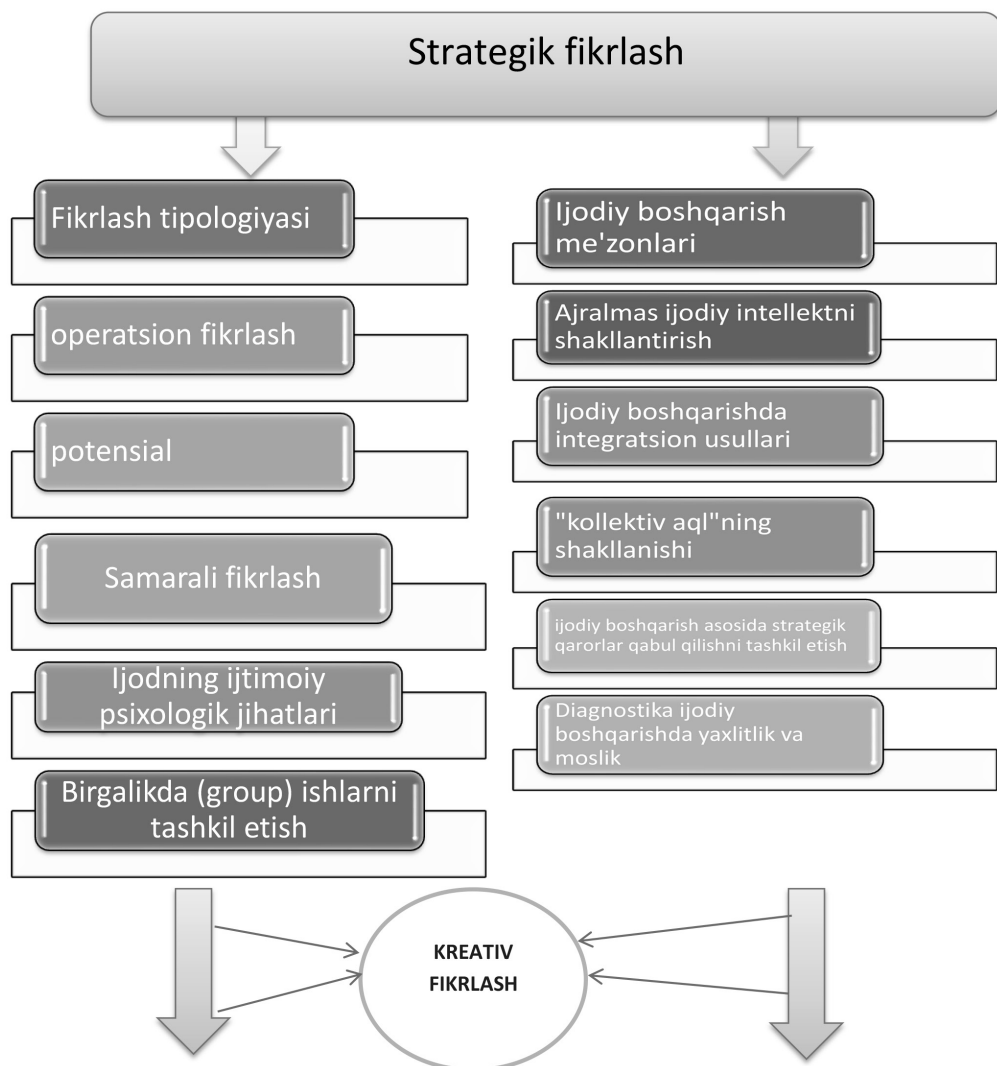
Shuni ta'kidlash kerakki, tafakkur faqat tanlangan har qanday ob'ektni tahlil qilish, o'rganish metodologiyasi emas, bu bir tomondan uning qobiliyatlari, individual xususiyatlarini, boshqa tomondan, ko'nikmalarni aks ettiradigan insonga xos xususiyatdir ta'lim va tajriba to'plash jarayoni kasbiy odatlar hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotning metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv va tadqiqotchining o'ziga xos xususiyati sifatida tizim tafakkurini uning hayoti va faoliyati jarayonida rivojlangan va go'yo har safar u yoki bu hodisani baholaganida yoki tahlil qilganida avtomatik ravishda o'zini namoyon etadigandek farqlash kerak. **Tizimli yondashuvdan** foydalanish, albatta, tizim tafakkurining shakllanishiga yordam beradi.

Tizimli fikrlash tadqiqotchining juda qimmatli sifati deb hisoblanadi, chunki u baholash va tahlil qilishda butun hodisani qamrab olishga, uning tarkibiy qismlari, xususiyatlari o'rtasidagi eng xilma-xil munosabatlarni hisobga olishga, asosiy narsani - tizimni topishga yordam beradi. Tadqiqot o'tkazish amaliyotida shunday bo'ladiki, tadqiqotchini har qanday tafsilot olib ketadi va bu uni chetga olib chiqadi, etakchi g'oyaga aylanadi, u mohiyatning yo'nalish nuqtalarini yo'qotadi.

Fikrlashning kontseptual turi bu tizimli tipning ma'lum bir modifikatsiyasi, uning kuchaytirgichi va» stabilizatori «dir.

Kontseptsiya - bu tadqiqotning diqqat markazini saqlab qolishga imkon beradigan fikrlashning asosiy pozitsiyalari yoki qarashlari majmuasi hisoblanib, bu fikr harakatidagi kompasning bir turi.

Boshqaruv sohasidagi tadqiqotlar uchun bunday konsepsiyalar quyidagicha bo'lishi mumkin:



1-rasm. Kreativ fikrlash kontsepsiyasi

- boshqaruv har doim inson faoliyatida maqsadlar va manfaatlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi;
- boshqarish xilma-xil va ko'p o'zgaruvchan, shuning uchun qanchalik mukammal ko'rinmasin uni har qanday variantga qisqartirish mumkin emas;
- boshqaruv mavjudlikning o'zaro ishlash va rivojlanish bilan bog'liq ikki tomoniga ega: ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy-texnik;



- boshqaruv uyg'unlikka intilishga asoslangan (muvofiqlashtirish, tashkilot va boshqalar). Bu mutanosiblik, ziddiyatlar, kombinatsiyalar uyg'unligi va mutlaq barqarorlik, bir xillik va o'ziga xoslik emas.

Kontseptsiya shaxsning tadqiqotlarda mavjud bo'lgan bilimlarni prognozli bilimlar bilan birlashtirishning o'ziga xos qobiliyatini, u yoki bu hodisani mavjud tushunchasini birinchi, ikkinchi darajadagi mohiyat g'oyalari va taxminlari bilan va boshqalarni aks ettiradi.

Har bir shaxsning (va hatto undan ham ko'proq tadqiqotchining) fikrlashida uning bilimi, ma'lum bir bilim turlariga moyilligi, ularni vosita sifatida ishlatishga tayyorligi aniq namoyon bo'ladi. Shuning uchun tafakkur turlarini fikrlash faoliyati quriladigan bilimlarning ustuvor yo'nalishlariga qarab ajratish mumkin. Bu erda gumanitar, matematik va texnokratik fikrlashni farqlash mumkin[4].

Gumanitar tafakkur, qoida tariqasida, inson bilan bog'liq tadqiqotlarning barcha jihatlariga ustunlik beradi va og'zaki tavsifni tanlaydi, tushunchalar bilan ishlaydi, vaziyatlar bilan bahslashadi, obrazlar, xulq-atvor tabiati bilan tushuntiradi.

Aksincha, **matematik fikrlash** ramzlar mantig'iga, yakuniy mavhumlikka, bog'liqliklarni tushunishda aniqlikka va umumiylikni modellashtirishga asoslangan. Bu matematik fikrlashning kuchliligi va shu bilan birga kuchsizligi. Xususiyatlardan «tozalash» hodisalari ularning mohiyatini aniqlashga yordam beradi, ammo shu bilan birga juda muhim detallarni, o'ziga xos xususiyatlar va xususiyatlarni yo'qotishga olib kelishi mumkin.

Texnokratik tafakkur hodisa yoki muammodagi barcha aloqalarni texnik qurilmalarda mavjud bo'lganlarga - oddiy sabab-oqibat aloqalariga kamaytirishga asoslanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni o'rganayotganda, bu nafaqat samarasiz, balki ba'zi hollarda xavfli bo'lishi mumkin, chunki bu haqiqiy jarayonlarni soddalashtirishga, vositachilik, bilvosita, vaziyatli, davriy, funktsional, o'zgaruvchan va boshqalarni bog'lashni o'rganishdan chetlashtirishga olib keladi.

Shu bilan birga, yana bir bor eslatib o'tmoqchimanki, yomon yoki yaxshi fikrlash turlari mavjud emas. Muayyan sharoitlarda ozmi-ko'pmi samarali bo'lishi mumkin bo'lgan turlari mavjud, ularning shakllanishi yoki ulardan guruh faoliyatida foydalanilishi tartibga solinishi mumkin. Mavhumlik va umumlashtirish darajasi bo'yicha nazariy, empirik va faktik fikrlashni farqlash mumkin.

Nazariy fikrlash mavhum umumlashtirishga intilish, qonuniyatlarni izlash, nazariyani shakllantirish, ob'ektivlikning umumiy belgilarini aniqlash, muayyan

xulosalar va tadqiqot natijalari, qoidalar va formulalarning universalligini xarakterlaydi. Nazariy fikrlash haqiqatdan «uchib ketish», shu kabi mavhumlik bilan xavfli bo'lib, bu mohiyatni, xususan, hodisani yo'qotishga, nazariy sxematik yoki asossiz globalizm olib keladi.

Empirik fikrlash tajribaga ustuvor ahamiyat beradi, umumlashtirishni tajriba bilan cheklaydi va baholashda faqat tajriba natijalariga tayanadi. Bu yerda tajriba eng yuqori dalil va isbot sifatida qaraladi.

Tafakkurning faktik turi faktlarni baholash va tizimlashtirishda, tadqiqotning butun mantig'ini va aniq faktlar bo'yicha xulosalarni qurishda namoyon bo'ladi. Ba'zan bunday fikrlash u yoki bu faktni sun'iy ravishda abartib yuborish, hodisaning mohiyatini aniqlashda faktning rolini etarlicha chuqur anglash bilan birga keladi. Bunday holda, ilmiy tushuntirishni faktikologiya bilan almashtirish xavfi mavjud, bu qoida tariqasida mavjud faktlar bilan chegaralanadi, lekin har doim ham dalillarni izlashga, tan olishga va chuqur tushunishga unday olmaydi. Har bir tadqiqotchining tafakkurini mexanizm nuqtai nazaridan baholash mumkin, ya'ni fikrlash jarayonida harakat qiladigan vositalar to'plami, buning natijasida g'oyalar tug'iladi, xulosalar, fikrlar, farazlar quriladi, dalillar topiladi, olingan bilimlar amalga oshiriladi.

Fikrlash mexanizmi bo'yicha assotsiativ, to'g'ridan-to'g'ri va intuitiv fikrlash turlarini ajratish mumkin.

Assotsiativ fikrlash funktsiyalari turli assotsiatsiyalar orqali, ya'ni har qanday umumiylik, o'xshashlik, o'ziga xoslik belgilari uchun hodisalar o'rtasidagi taqqoslash. Assotsiativ fikrlashning farq darajasi bog'liq hodisalarning yaqinligi yoki uzoqligidan namoyon bo'ladi. Ko'pincha, assotsiativ fikrlash fanning chegara sohalarida yangi bilimlarni to'plashga, u yoki bu bilim sohalariga tegishli bo'lgan «toza» bo'lmagan muammolarni tan olishga yordam beradi.

Biroq, assotsiativ fikrlash nafaqat afzalliklarga, balki kamchiliklarga ham ega. Ular bilimlarni bir sohadan boshqasiga mexanik ravishda uzatish, tushunchalarni almashtirish, ba'zi qoidalarni keng talqin qilish, «badiiy noaniqlik» ilmiy qat'iyilgini almashtirish xavfi ostida yotadi.

Assotsiativ fikrlashga qarama-qarshi tomonlarning ba'zilar **to'g'ridan-to'g'ri fikrlashning** turidir. Bu haqiqat faktlarini va fan toifalarini bevosita tushunishdan iborat. Agar u assotsiatsiyalardan foydalansa ham, ko'pincha ma'no jihatidan yaqin.

Intuitiv fikrlash sezgi asosida quriladi, uning namoyon bo'lishida ong osti asosiy rol o'ynaydi. Intuitiv baholash va xulosalarni izohlash qiyin, ular inson ong ostidan kelib chiqadigan impuls natijasidir.



Ammo sezgi - nafaqat tabiiy fazilat, balki insonning intellektual rivojlanishining natijasi, bilim va tajribani sistematik fikrlashning o'ziga xos turiga aylanishi, u ong osti tubiga ildiz otib, ma'lum daqiqalarda u bilan oziqlanadi miyaning ishlashi. Sezgi keyinchalik mavjud bilim tizimiga yaxshi singib ketgan va dastlab g'ayrioddiy, kutilmagan, ba'zan shubhali ko'rinadigan g'oyalar va fikrlarning paydo bo'lishida namoyon bo'ladi.

Tafakkur turlarini uning mexanizmi mezonlari bo'yicha identifikatsiyalash tafakkur usullari bilan to'ldiriladi va ma'lum darajada tipologiya bilan konkretlashtiriladi. Ushbu mezonga ko'ra, evristik, mavhum-belgi va obrazli fikrlash usullarini aniqlash va ko'rib chiqish mumkin.

Evristik fikrlash haqiqatni so'zlar, tushunchalar, atamalar, odamlar o'rtasidagi odatiy aloqa tili va ularning fikrlarini taqdim etish orqali idrok etish va tushuntirishga asoslanadi.

Abstrakt-ishora tafakkuri matematik tafakkurga o'xshaydi, u hodisa va hodisalarning ma'lum belgilaridan foydalanadi va hodisalar mavjudligi va xulq-atvorining modellarini tuzishda shu belgilar bilan ishlaydi. Ushbu belgilar matematik shaklga ega bo'lishi shart emas va matematik modellashtirish texnikasiga bo'ysunadi. Turli xil inshootlarning qurilishi mavhum belgi fikrlashning yaxshi namunasini beradi. Ushbu fikrlash tarzining o'ziga xos jihati bu uning evristik birikma bilan voqelikni idrok etish va rasmlar shaklida aks ettirish asosida qurilgan **xayoliy fikrlashidir**.

Majoziy fikrlashning bir turi - bu g'oyani, fikrni, muammoni, vaziyatni **golografik tasvirlashdir**. Bu muammoni uning namoyon bo'lishining turli qirralaridan ko'rib chiqishga va shuning uchun uni chuqurroq tushunishga imkon beradigan juda samarali fikrlash turi hisoblanadi.

Baholash tabiati va fikrlash yo'nalishi bo'yicha quyidagi turlar ajratiladi: tanqidiy fikrlash (negativizm), ijobiy, konstruktiv.

Tanqidiy fikrlash muammoning salbiy tomonlarini izlash, qiyinchiliklar, uni hal qilishdagi qiyinchiliklar, hodisalarni salbiy oqibatlar nuqtai nazaridan baholash va ba'zida kamchiliklarga bo'rttirib yuborish bilan tavsiflanadi. Fikrlashning bunday turi ko'pincha olimlarga xosdir, chunki u ziddiyatlarning paydo bo'lishiga, muammolarni tan olishga yordam beradi.

Ijobiy fikrlash negativning bir oz aksidir. U hodisaning yashirin buloqlari bo'lgan muammolarni hal qilish yo'llarini topishga imkon beradigan tomonlarni, xususiyatlarni va fazilatlarini topishga qaratilgan.

Ba'zan, tadqiqotchilar birgalikda ishlaganda, bu ikki fikrlash turi bir-birini muvozanatlashtiradi. Ammo yana bir turi bor - **konstruktiv fikrlash**. Bu yangi g'oyalar, yechimlar, tushunchalarni topish va amalga oshirishga qaratilgan. U

tanqidiy fikrlarga ham, ijobiy tomonlarni tasdiqlashga ham to'xtamaydi. Bu transformatsiya, o'zgarish, innovatsion fikrdir. Ushbu turdagi fikrlash uchun muammolar yangi yoki kelajakni o'rnatish vositasidir. Bu fikrlashning eng kuchli va qimmatli turidir.

Fikrlashda haqiqatni takrorlash usuli kabi mezon bilan ajralib turadigan fikrlash turlarini ko'rib chiqish foydalidir. Bu erda siz reproduktiv, analog, Kreativ fikrlash turlarini nomlashingiz mumkin.

Reproduktiv fikrlash voqelikning to'g'ridan-to'g'ri takrorlanishiga asoslanadi va uning asosiy muammosi - bunday takrorlanishning haqiqati va aniqligidir.

Analog tafakkur - bu o'xshashlik bilan takrorlash, bu hodisalarning o'ziga xosligini yoki farqini, chuqurroq tushunish va idrok etish uchun muammolarni doimiy izlashdir. Bu mezon, tipologiya, taqqoslash, tushunchalarni ta'rifi va hk.

Kreativ fikrlash analog fikrlashning yuqori darajasiga o'xshaydi, u sezgi omillarini o'z ichiga oladi va uzoqdan o'xshashlik usullarini qo'llaydi. Ushbu fikr biron bir narsani inkor etishga qaratilgan bo'lsa ham konstruktivdir.

Barcha fikrlash jarayonlari tadqiqot uchun o'z ifodasini topadigan qiziqishlarga asoslangan. Odamning ongida u yoki bu tarzda doimo harakat qiladigan maqsadli munosabatlarga ko'ra quyidagi **fikrlash turlarini** ajratish mumkin: ilmiy, zamonaviy, amaliy.

Ilmiy fikrlash hodisalarni tahlil qilish va baholash mantig'ining ilmiy uslubini qo'llashni o'z ichiga oladi. Odatda ilmiy qoidalarni shakllantirish, fanni rivojlantirish hodisalarni tahlil qilish va baholashning ilmiy metodologiyasini qabul qiladi.

Ko'pincha amalda aniq **amaliy fikrlashni** kuzatish kerak. U muammolarni amaliy echimiga e'tiborni qaratadi va bu erda muammolarni tanlash faqat uning amaliy echimi, amaliy ahamiyati imkoniyati mezoniga ko'ra sodir bo'ladi. Bunday tadqiqotchi oddiygina boshqa muammolarni ko'rmaydi, agar ko'rsa, jiddiy qabul qilmaydi.

Amaliy fikrlashning ma'lum bir modifikatsiyasi bu pragmatik fikrlashdir. Bu darhol foyda, bir lahzali ta'sir kabi o'ziga xos xususiyatga ega.

Pragmatik fikrlash ko'pchilik holatlar uchun zarur bo'lib chiqadi, jiddiy tadqiqotlarda bo'lgani kabi bu samarasiz, chunki uning yetarlicha chuqur va istiqbolli baholashga muammolarni hal qilishga qodir emasligi aniqlandi

Umuman olganda, tafakkurning shakllanishi va rivojlanishida nafaqat tadqiqotchining bilimlari kompleksi, balki tajribasi ham katta ahamiyatga ega. Tafakkurning shakllanishi va faoliyatidagi **tajribaning roliga** ko'ra, biz empirik, aksiomatik, dialektik empirik fikrlash turlarini nomlashimiz mumkin[2].



Empirik fikrlash bu tayyor obrazlar ko'rinishida o'ylash, xotiradan identifikatsiya qilish, to'plash, tizimlashtirish va tajriba, tajriba bilan sinov tashkil etishdir. Bunday fikrlashning asosiy xususiyati va mezonlari xotirada saqlanib qolgan tajribadir.

Aksiomatik fikrlash - bu dalilni talab qilmaydigan ba'zi haqiqatlar sifatida qaraladigan aksiomalar shaklidagi qoidalar asosida fikrlash. Ko'pgina hollarda, bunday fikrlash formulalangan qoidalarning noaniqligi asosida qurilgan deterministik fikrlash sifatida namoyon bo'ladi.

Dialektik fikrlash qarama-qarshilik mezonlariga asoslanadi, sifat va miqdor, umumiy va o'ziga xos va boshqalarni ajratib turadi. Qarama-qarshiliklarni va ularni hal qilish yo'llarini izlash - dialektik fikrlashning asosiy ajralib turadigan xususiyatidir.

Ushbu tipologik guruhning **muammolilik mezoniga ko'ra** ba'zi turlari; standart, muammoli va aralash fikrlashdir.

Standart tafakkur yopishqoqliklar, umumiy qabul qilingan qoidalar, yaxshi tasdiqlangan tushunchalar kabi tayyor omillarning ishlashi bilan ajralib turadi

Muammoli fikrlash muammolarni quyidagicha ta'rifi bilan ajralib turadi; tafakkurning asosiy birliklari, uning asosi sifatida.

Aralash fikrlash birlamchi birikmaning birinchi va ikkinchi kombinatsiyasi birlashmasidir.

Fikrlash tipologiyasi tadqiqot faoliyatini tashkil etish va o'tkazish amaliyotida katta ahamiyatga ega. Bu tipologik xususiyatlarning xilma-xilligi mezonlari va tadqiqot faoliyatida ularning uyg'un o'zaro ta'siri asosida tadqiqot guruhlarini tuzishga imkon beradi. Shuningdek, bu pedagog-kadrga uning intellektual salohiyatidan maksimal darajada foydalanish uchun uning shaxsiyatini baholashga imkon beradi. Va nihoyat, tipologik xususiyatlar pedagog-kadrga o'z ustida olib borgan ishlarida, fikrlash sohasidagi qobiliyatlarni qanday rivojlantirishni, ta'lim va kasbiy dasturlarni qanday tuzishni, ushbu dasturlarni amaliy amalga oshirishning haqiqiy samaradorligini qanday ta'minlashni aytib berishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Olimov Sh.SH. "Ma'naviy-axloqiy tarbiya asoslari"- T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2015 y. -228 b.
2. Hikmatovna S. S. et al. Professional Development of the Teacher's Personality in the System of Secondary Special Vocational Education //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 2946-2949.
3. Самиева Ш. Х., Нарзуллаева Ф. Ф. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ //



Социально-гуманитарные проблемы образования и профессиональной самореализации (Социальный инженер-2021). – 2021. – С. 187-191.

4. Самиева Ш. Х., кизи Усмонова Г. Х. НАУЧНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ МОЛОДЕЖИ //Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 35-38.

5. Гревцева Г. Я. и др. Общая педагогика. – 2020.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida nostandart usullar va texnologiyalardan foydalanish, shaxsning tafakkuri, uning tafakkurida shaxsiyat va individualligining asosiy xususiyatining namoyon bo'lishi haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, tafakkur tipologiyasining cheksiz xilma-xilligi va turlari yoritib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается использование нестандартных методов и технологий в системе высшего образования, мышление человека, проявление основных черт его личности и индивидуальности в его мышлении. Также выделено бесконечное разнообразие и типология типов мышления.

SUMMARY

This article discusses the use of non-standard methods and technologies in the system of higher education, the thinking of a person, the manifestation of the main features of his personality and individuality in his thinking. The infinite variety and typology of types of thinking is also highlighted.





INKLYUZIV TA'LIM MAQSAD VA VAZIFALARINI OSHIRISHDA RESURS PEDAGOGNING O'RNI VA ROLI

Fayzullaev R. X.

«Toshkent irrigasiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti»

Milliy tadqiqot universiteti

«Professional ta'lim va jismoniy madaniyat» kafedrasi v.b., dosenti

Tayanch so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, inklyuziv, integratsiyalashgan, funksional integratsiya, jismoniy integratsiya, ijtimoiy integratsiya, moslashtirish.

Ключевые слова: инклюзивное образование, специальное образование, инклюзивное, интегрированное, функциональная интеграция, физическая интеграция, социальная интеграция, адаптация.

Key words: inclusive education, special education, inclusive, integrated, functional integration, physical integration, social integration, adaptation.

Respublikamizda olib borilayotgan barcha islohotlarning maqsadi davlatimiz kelajagiga mustahkam poydevar qurishdan iborat. Bu poydevor sog'lom, etuk va barkamol shaxslarni tarbiyalab voyaga etkazish natijasida yaratiladi. SHuning uchun ham «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi. Ta'lim sohasidagi bu islohotlar bugungi kunda o'z samarasini bermoqda. Mazkur huquqiy me'yoriy hujjatlar doirasi maxsus ehtiyojli bolalar ta'lim-tarbiyasini ham qamrab olgan. Maxsus ehtiyojli bolalar ta'lim tarbiyasi masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalar sirasiga aylanib bormokda. Maxsus ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlarini umumta'lim muasasalarida qondirib bo'lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan. Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining katta bo'lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. SHuningdek ularning o'z oilasidan uzokda bo'lishlariga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z-o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmokdalar.